

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ГАВРИЛЮК ХРИСТИНА ЮРІЇВНА

УДК 81'255.4+821.161.2+82.343

**ПЕРЕКЛАДИ «ЕНЕЇДИ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО:
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ТА СВІТОВОЇ МІФОЛОГІЇ**

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Зиморя Микола Іванович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри германських мов
і перекладознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Чердниченко Олександр Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії та практики перекладу
з романських мов імені Миколи Зерова;

кандидат філологічних наук, доцент
Олійник Тетяна Сергіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри теорії і практики перекладу.

Захист відбудеться «27» грудня 2014 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «26» листопада 2014 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Дружина' (Druzhina), written in a cursive style.

Т. А. Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Відтворення культурної специфіки оригіналу в перекладі – одна з основних проблем перекладознавства. У зв'язку з виокремленням лінгвокультурного підходу до сутності інтерпретації особливого значення набуває з'ясування засад досягнення адекватності у відтворенні культурної специфіки тексту. Реалії становлять значну частину словникового запасу будь-якої мови і постають маркерами історії, релігії, міфології, традиції, побуту. У їхньому масиві побутова лексика найповніше концентрує своєрідність національного колориту народу як носія мови. Звідси – виразна культурна маркованість поеми «Енеїда» І. Котляревського, написаної за сюжетом П. Вергілія в контексті української національної та світової міфології. Вона закономірно спричинила рецептивне осмислення на рівні перекладацьких практик у середині ХХ ст. Переклади виконані російською (І. Бражнін, К. Худенський, В. Потапова, Д. Андреев), білоруською (А. Куляшов), чеською (М. Марчанова, Я. Туречек-Їзерський), болгарською (К. Кадійський) мовами. Розширення міжкультурної комунікації на зламі ХХ – ХХІ ст. зумовлює зацікавленість класичною спадщиною українського письменника. З'являються видання поеми румунською (А. Ковач, Й. Ковач), німецькою (І. Качанюк-Спех), англійською (Б. Мельник), польською (П. Купрись), грузинською (А. Асанідзе) мовами. Повним перекладам передували спроби трансформації окремих уривків або частин поеми англійською (Х. Грем, В. Семенина, Г. Андрусишин, В. Кіркконел), німецькою (О. Грицай), польською (Ф. Неуважний, Є. Єнджеєвич) мовами. Цей процес сприяв пошуків рецепції в країнах Західної та Центральної Європи української літератури загалом і творчості І. Котляревського – зокрема (О. Білецький, І. Дзюба, Є. Кирилюк, Д. Наливайко, Ф. Погребенник). Вивчення перекладного масиву поеми «Енеїда» І. Котляревського постає вагомим чинником інтерпретації національної та світової міфології. Йдеться про особливості розкриття культурної специфіки побутових реалій, основу яких творить прагматика тексту. Вона була предметом дослідницьких пошуків українських (І. Корунець, С. Ковганюк, Л. Коломієць, В. Коптілов, Г. Кочур, О. Кундзіч, Ю. Шкробинець) і зарубіжних (С. Влахов, О. Каде, І. Левий, П. Ньюмарк, А. Попович, С. Флорін) науковців. Заслужують на увагу праці, де висвітлено питання типології культурно-специфічного тексту (КСТ) (С. Баснет, С. Воркачов, К. Норд, О. Огуй, Г. Турі, Г. Флорос), у т.ч. мовного інструментарію відтворення культурно-специфічної лексики (КСЛ) (Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров, А. Кретов, В. Рагойша, А. Федоров, Н. Фененко, О. Швейцер), становлення та розвитку мистецтва перекладу, де зафіксовано взаємодію між суб'єктами текстової діяльності (Л. Венуті, А. Гудманян, В. Демецька, М. Зимомря, Р. Зорівчак, В. Карабан, Т. Кияк, Т. Корольова, Ю. Найда, А. Науменко, Т. Олійник, Г. Фермеер,

О. Чередниченко). Проте цим не вичерпана потреба в подальших дослідженнях, які могли б поглибити розуміння КСТ з урахуванням нових перекладацьких ходів.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням наукового інтересу до перекладу КСЛ, недостатньою систематизацією чинних класифікацій способів відтворення українських реалій засобами генетично споріднених (українська – польська, українська – російська) і неспоріднених (українська – англійська, українська – німецька) мов, потребою обґрунтування у сучасному українському перекладознавстві комунікативно-прагматичних стратегій відтворення КСТ, активізацією перекладацької рецепції творчості І. Котляревського з акцентом на окремі аспекти національної та світової міфології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету (ДДПУ) імені Івана Франка в межах комплексних кафедральних наукових тем «Переклад та його роль в контексті взаємодій національних культур (дискурс, складники, функції)» (протокол № 1 рішення вченої ради ДДПУ імені І. Франка від 15 січня 2009 року) та «Концепти міжкультурної комунікації: парадигма перекладу та його значення крізь призму мовних і літературних явищ національних культур» (протокол № 1 рішення вченої ради ДДПУ імені І. Франка від 23 січня 2014 року).

Мета дослідження: визначити особливості відтворення КСЛ у художній матриці поеми «Енеїда» І. Котляревського (на матеріалах англомовної, німецькомовної, польськомовної, російськомовної інтерпретацій).

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

- окреслити особливості семантико-структурної організації КСЛ поеми «Енеїда» І. Котляревського;

- виокремити основні способи перекладу побутових реалій трьох тематичних груп (ТГ) «традиційні напої», «традиційні страви» і «традиційний одяг» поеми «Енеїда» І. Котляревського (на матеріалах англомовної, німецькомовної, польськомовної, російськомовної інтерпретацій);

- з'ясувати кореляцію рівня спорідненості мов у процесі перекладу поеми «Енеїда» І. Котляревського;

- проаналізувати стратегії відтворення культурної специфіки оригіналу в англомовному (Б. Мельник), німецькомовному (І. Качанюк-Спех), польськомовному (П. Купрись), російськомовних (І. Бражнін, В. Потапова) перекладах;

- розкрити засади перекладацьких стратегій стосовно фіксації інтерпретаційної моделі в аналізованих перекладах.

Об'єкт дослідження – переклади поеми «Енеїда» І. Котляревського. У дисертації проаналізовано п'ять перекладних версій у повному обсязі (Б. Мельник, І. Качанюк-Спех, П. Купрись, І. Бражнін, В. Потапова).

Предмет дослідження становлять способи відтворення національно-культурної специфіки побутових реалій поеми «Енеїда» англійською, німецькою, польською та російською мовами.

Основу **матеріалу дослідження** складають версії поеми «Енеїда» І. Котляревського в англійській, німецькій, польській мові перекладах, а також двох російськомовних інтерпретаціях: 99 контекстів, виявлених у ТГ «традиційні напої», 145 контекстів – у ТГ «традиційні страви», 119 контекстів – у ТГ «традиційний одяг». Загалом розглянуто 363 контексти, що дає можливість узагальнити питання адекватності прочитання оригіналу мовою мети.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети і розв'язання конкретних завдань дисертаційного дослідження ґрунтується на загальних положеннях системного аналізу з використанням загальнонаукових, лінгвістичних, перекладознавчих методів: *суцільної вибірки* – сприяв створенню досліджуваного масиву; *лінгвістичного спостереження* – дав змогу з'ясувати етнокультурне підґрунтя реалій; *структурно-типологічний* – уможливив окреслення особливостей реалій першотвору та їхніх різномовних відповідників; *структурно-функціональний* – зумовив залучення сутнісних ознак зіставлення «оригінал – переклад», *порівняльно-історичний* – виокремив спільні та відмінні риси фактологічного матеріалу в діахронічному розрізі; *квантитативний метод* використано для систематизації й узагальнення основних результатів.

Наукова новизна полягає у тому, що в дисертації вперше здійснено комплексний аналіз перекладів поеми «Енеїда» І. Котляревського генетично спорідненими і неспорідненими мовами; розкрито збереження культурної специфіки оригіналу в перекладах англійською, німецькою, польською, російською мовами. Виявлено зразки ієрархічної та однорівневої структурованості реалій, конкретизовано типологічні ознаки ядер-реалій. Обґрунтовано взаємодію між мовою оригіналу (МО) та мовою перекладу (МП), відповідними культурними системами та їхнім дискурсом, спрямованим на досягнення адекватності відтворення реалій. Уперше системно розглянуто динаміку рецепції поеми «Енеїда» І. Котляревського (на матеріалах англійської, німецької, польської, російської інтерпретацій) у межах національної та світової міфології.

Теоретичне значення дисертації полягає у дослідженні: перекладів поеми «Енеїда» І. Котляревського; здійсненні системного аналізу КСЛ в типологічному зіставленні «оригінал – переклад»; характеристиці семантико-прагматичних особливостей перекладів поеми «Енеїда» І. Котляревського (на матеріалах англійської, німецької, польської, російської інтерпретацій); обґрунтуванні стратегій нейтралізації та універсалізації

культурної специфіки текстових структур поеми «Енеїда» І. Котляревського в перекладі генетично спорідненими і неспорідненими мовами.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів у перекладознавстві (розділи «Загальна теорія перекладу», «Стилістика перекладу», «Основи художнього перекладу»), у курсах лекцій, на семінарських і практичних заняттях із теорії та практики перекладу. Результати дослідження можуть бути корисними для подальших досліджень у галузі літературознавства, міжкультурної комунікації, інтерпретації тексту, а також у перекладацькій практиці. Отримані висновки можуть лягти в основу курсів із лінгвокраїнознавства (розділ «Зв'язок мови, історії та культури»), етнолінгвістики (розділи «Лінгвокультурологія», «Мова і культура», «Етнолінгвістика і семіотика народної культури»), бути використаними при укладанні двомовних словників, довідників реалій досліджуваного твору, подальших досліджень іншомовної рецепції творчості І. Котляревського.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було обговорено на засіданнях кафедри германських мов і перекладознавства ДДПУ імені Івана Франка (Дрогобич, 2008 – 2014) та висвітлено на IV науково-практичній конференції «Мова в контексті культури і міжкультурної комунікації» (Луганськ, 2008), III Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2009), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної» (Полтава, 2010), чотирьох щорічних Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Українське слово мовами народів світу» (Дрогобич, 2010, 2011, 2013, 2014), I Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених (Дрогобич, 2013), Міжнародній науковій конференції «Польська культура в контексті волинського тексту» (Луцьк, 2014), II Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2014).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено у 12 публікаціях: 5 статей, опублікованих у фахових виданнях, визначених ДАК України, 1 стаття у міжнародному науковому періодичному виданні (Білорусь), 1 стаття у науковому виданні (Польща), 3 статті в збірниках, 2 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел, трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 319 сторінок, з них 169 сторінок основного тексту. Робота містить 14 таблиць і 8 рисунків. Список використаних джерел нараховує 312 позицій, із них 107 – латиницею.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, схарактеризовано стан її вивчення у перекладознавстві, визначено актуальність та новизну роботи, окреслено мету й завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, подано загальну характеристику матеріалу дослідження, методичну основу його аналізу, вказано на теоретичне та практичне значення результатів роботи, наведено відомості про апробацію одержаних результатів і структуру дисертації.

У **першому розділі «Засади лінгвокультурного підходу до перекладу культурно-специфічного тексту: теоретичні аспекти»**, який складається з трьох підрозділів, здійснено аналіз основних принципів розгляду художнього тексту з погляду лінгвокультурного підходу в сучасному перекладознавстві; висвітлено перекладознавчі концепції і принципи відтворення культурної специфіки тексту засобами англійської, німецької, польської, російської мов; подано огляд праць українських і зарубіжних авторів з проблеми перекладності та еквівалентності КСЛ. Розглянуто комунікативний і хронотопний аспекти перекладу, з'ясовано їхню роль у процесі відтворення особливостей КСТ.

У контексті досліджуваної теми переклад трактується як фіксація тексту МП з урахуванням адекватності переходу від лінгвістичної до лінгвокультурної інтерпретації. Відповідно до концепції «культурного повороту» (С. Баснет, А. Лефевр), окремі слова, словосполучення, весь текст осмислюються у системі вихідної культури та мови-джерела.

Аспекти взаємодії мов і культур як складових процесу перекладу і досі викликають дискусійні означення, зорієнтовані на спільності й відмінності відтворення першоджерела. В українській перекладознавчій науці переклад традиційно розглядається з огляду на його націєтворчий потенціал. При цьому увиразнюється його роль як механізму культурної самоідентифікації, підкреслюється важливість його здійснення для становлення літературної української мови. Натомість у російському перекладознавстві домінує лінгвістичне або літературознавче бачення перекладу. Основну увагу зосереджено на зіставленні лексичних засобів мовної пари або з'ясуванні естетичного впливу перекладу на реципієнта.

Як свідчить аналіз досліджуваного матеріалу, синтез культурних і мовних явищ у процесі перекладу спонукає до вжитку терміну «концепт» у перекладознавчому дискурсі поряд з терміном «реалія». Прибічники культурологічного підходу (Ю. Чала, Ч. Хонгвей) розділяють картину світу на концептуальну і мовну; не заперечується зв'язок між ними, однак має місце розмежування понять «концепт», «реалія». Доцільно вважати їх рівноцінними у власній системі вираження: концепт постає культурним атрибутом, реалія – атрибутом мови. У вузькому сенсі концепт можна трактувати на рівні культурного аспекту реалії.

Реалія як мовний засіб вираження специфічного колориту є предметом дослідження численних студій. Теоретичні засади, що лягли в основу

дисертаційного пошуку, узгоджуються з концепціями українських і зарубіжних дослідників. Необхідним критерієм для набуття лексикою культурної специфіки вважається її зв'язок зі стилем життя окремої (інакшої) спільноти з рідною мовою як засобом самовираження (П. Ньюмарк). Класифікація реалій безпосередньо залежить від їхньої належності до певної сфери культурного або суспільного життя, ступеня поширеності, міжмовної взаємодії, зв'язку з певним історичним періодом, а також здатності актуалізувати наявні в них асоціативні зв'язки у свідомості реципієнта.

Поняття реалії органічно пов'язане з фундаментальною проблемою перекладознавства – досягненням адекватності художнього тексту та еквівалентності його різнорівневих елементів. Адекватність та еквівалентність належить розмежовувати, оскільки в першому випадку передбачено загальну функціональну тотожність перекладу оригіналові, в іншому – його різнорівневу семантичну рівноцінність (О. Чередниченко). Лінгвокультурний підхід зумовлює часткове переосмислення названих величин не тільки в мовному, а й культурному контексті. Через це міжкультурні відмінності спричиняють значно більші труднощі при перекладі, аніж міжмовні (Ю. Найда), а перекладність тексту загалом залежить від того, наскільки він є включеним до матриці культури (М. Снелл-Хорнбі).

Серед багатьох чинників, що впливають на ступінь еквівалентності при відтворенні КСЛ, особливої уваги заслуговує ступінь генетичної спорідненості між МО та МП. Процес перекладу з близькоспоріднених мов традиційно вважається нескладним, а його результат – більш адекватним, ніж із генетично віддалених. З іншого боку, переклад такими мовами містить у собі ризик «перекладацької інерції» (Б. Іринін), «механічного відтворення» структурних елементів тексту оригіналу (ТО) (Н. Гілевич). Адекватність відтворення культурної специфіки тексту залежить від урахування кількох рівнів контексту: вузького, ситуативного, широкого чи текстowego, «національного культурного контексту» (М. Новікова), «контексту культури в цілому» (С. Воркачов).

У зв'язку з цим КСТ слід розглядати з урахуванням визначальних фаз використання рецептивного механізму, в т. ч. «інформативної, критично-оцінювальної та інтерпретаційної» (М. Зимомря). Аналіз контекстів з поеми «Енеїда» І. Котляревського підтверджує важливість трансляційного і комунікативно-прагматичного аспектів перекладу. Тут перекладачеві припадає функція декодування інформації оригіналу та повторного її заcodування у тексті перекладу (ТП), тобто моделювання ТО в конкретний спосіб фіксації думки. У зв'язку з цим важливо визначити взаємодію перекладача та автора ТО, де важливу роль відіграє прояв «перекладацької невидимості» (Л. Венуті). Цей факт передбачає дотримання перекладачем стилю іншомовного автора, внаслідок чого у сприйнятті цільового реципієнта оригінал і переклад ототожнюються функціонально. Прагнення до остаточної сублимації постаті перекладача спричиняє істотні невідповідності

між «одомашненням» та «очуженням», доміантними стратегіями, спрямованими на досягнення якості перекладу художнього тексту. Дотримання перекладачем певної міри «видимості» вказує на вирізнення самотності і культурної специфіки ТО, що досягається в межах не лише макро-, а й мікротекстових структур.

Часова дистантність оригіналу і перекладу позначається на практичному відтворенні КСЛ, у т. ч. реалій. Об'єктивні розбіжності між хронотопами реципієнтів ТО і ТП, зумовлені розведенням цих текстів у часі, посилюються на фоні динамічної природи КСЛ мови, яка має здатність до архаїзації. Цим викликаний перехід від концепції «ідеального читача» до нових теорій. Вони передбачають активну участь реципієнта в осмисленні ТП, розширення його фонових знань в умовах глобалізаційних процесів у суспільстві.

На основі детального аналізу праць з перекладознавства, мовознавства висвітлено ключові принципи лінгвокультурного підходу до розуміння і перекладу художнього тексту, з'ясовано природу зв'язків між мовою та культурою в площині перекладу, охарактеризовано проблему перекладності, проаналізовано фактори, що впливають на ступінь еквівалентності й адекватності перекладу.

У другому розділі **«Методичні основи перекладознавчого аналізу культурно-специфічної лексики»**, який складається з трьох підрозділів, подано характеристику матеріалу дослідження та принципів його аналізу, розглянуто загальнонаукові методи дослідження, розроблено типологію відтворення реалій, висвітлено особливості семантико-структурної організації побутових реалій в оригіналі поеми «Енеїда» І. Котляревського у межах національно-міфологічної моделі.

Матеріалом дослідження послужили перекладні версії тексту поеми «Енеїда» англійською, німецькою, польською, російською мовами. Побутові реалії класифіковано відповідно до ТГ «традиційні напої», «традиційні страви» і «традиційний одяг». Оскільки цей розряд КСЛ є предметом дослідження різних суміжних дисциплін, для його вивчення застосовано лінгвістичні, етнографічні та перекладознавчі методи. Таке поєднання виявляє денотативне і конотативне значення реалії для подальшого з'ясування способів її відтворення засобами іноземної мови. Аналіз передбачає висвітлення особливостей відтворення побутових реалій поеми різними мовами з двох позицій: «по горизонталі», в якій важливим є визначення ступеня збереження етномовного компонента реалій кожної ТГ, і «по вертикалі», в якій узагальнено основні принципи перекладацького стилю Б. Мельника (БМ), І. Качанюк-Спех (ІКС), П. Куприя (ПК), І. Бражніна (ІБ) та В. Потапової (ВП).

До класифікації способів перекладу реалій долучено такі прийоми, як міжмовне запозичення та лексико-синтаксичне перефразування (для усіх аналізованих бінарних зіставлень), підбір функціонального аналога, типологія якого є відмінною в різних бінарних зіставленнях, гіпонімічне перейменування

(для українсько-російського бінарного зіставлення). Аналіз російськомовних відповідників вказує на доцільність виокремлення в межах техніки транскодування двох самостійних прийомів – транслітерації і граматичного освоєння, функції яких у ТП різні.

Продуктивним способом перекладу побутових реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського є семантичне увиразнення, що внесене до загальної класифікації інтерпретаційних рядів. Воно передбачає: 1) заміну культурно-специфічного значення МО іншим культурно-специфічним значенням МО, яке може мати лексико-семантичні паралелі також у МП; 2) застосування як цільового відповідника лексеми, яка є відомою для широкого кола реципієнтів, тому за нею можна ідентифікувати культуру-джерело; 3) висхідну експресивність цільового відповідника; 4) символіку значення цільового відповідника. Перші дві ознаки споріднюють цей спосіб перекладу з методом уподібнення, дві інші – із транспозицією на конотативному рівні, але не ототожнюють їх.

Розроблена в дисертації типологія стратегій відтворення специфіки КСТ у перекладі на основі семантико-прагматичного аспекту включає:

- доместикацію (метод уподібнення, міжмовне запозичення);
- елімінацію (відповідник відсутній, лексико-синтаксичне перефразування);
- нейтралізацію (гіперонімічне перейменування, декриптивна перифраза, контекстуальне розтлумачення);
- універсалізацію (функціональний аналог);
- форенізацію (транскодування, комбінована реномінація, семантичне увиразнення).

Вибір способу перекладу вимагає врахування різних факторів, зокрема контекстуального оточення реалії, її структури, особливостей бінарного зіставлення мов. Визначення ступеня еквівалентності відповідників залежить від виявлення семантико-структурних параметрів реалій поеми. В її шести частинах цей розряд КСЛ є засобом вираження експресії, зображення міфічного світу. Семантично місткі – не тільки індивідуальні назви-реалії, але й більші структурні одиниці, до складу яких вони можуть входити, – ядра-реалії. Під ядром-реалією розуміємо контекстуально задану структуру, етнокультурна семантика якої виникає на основі специфічних або неспецифічних значень її компонентів, що містять або не містять елементи культурної інформації. Відношення підпорядкування або рівнозначності між цими компонентами дають змогу виділити дві основні семантико-структурні моделі ядер-реалій: **ієрархічну та однорівневу**.

В **ієрархічній моделі** центральним елементом ядра-реалії є одиниця з експліцитним культурним значенням. Функція допоміжних компонентів полягає в тому, щоб увиразнити конотативну семантику. Приклад ядра-реалії, утвореної за ієрархічною моделлю, містять рядки *«Приходила і ся сюди / В червоній юпоці баєвій»*. У ній центральним елементом виступає

лексема з виразною етнокультурною ознакою *юпочка*, а її конотативне значення (святкове вбрання) підкреслюють дві інші – *червона* і *баєва*.

При **однорівневій моделі** ядро-реалія формується на основі умовно центрального елемента, яким є одиниця без виразної культурної специфіки. Її функція, як і умовно допоміжних компонентів, – семантизувати цілу структуру в конкретній контекстуальній ситуації. Така ядро-реалія присутня у рядках *«Тут їли розніі потрави / ... Свинячу голову до хрїну»*. Жоден з її елементів не виступає самостійною реалією поза контекстом. У такому випадку вважаємо ядро-реалію найменшою семантично значущою та синтаксично завершеною одиницею, в якій міститься той чи інший елемент культурної інформації.

Значна частка допоміжних компонентів у ядрах-реаліях мають атрибутивний характер, що дає змогу розкрити міфічну національну дійсність першотвору. У складі ядер-реалій ТГ «традиційні напої» і «традиційні страви» атрибути вказують на спосіб приготування, основні інгредієнти, смак, надають емоційно-оцінну характеристику, у складі ядер-реалій ТГ «традиційний одяг» – на соціальний статус власника, вікову та статеву градацію, зовнішній вигляд, колір, технологію і матеріал виготовлення, практичність/непрактичність, функціональне призначення тощо. Подібні особливості реалій є додатковими маркерами культурного контексту оригіналу.

У **третьому розділі «Переклад побутових реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського»**, що складається з п'яти підрозділів, подано детальний зіставний аналіз відтворення етномовного компонента побутових реалій ТГ «традиційні напої», «традиційні страви» і «традиційний одяг» у перекладах, вказано на суперечності, які виникли в процесі їхньої інтерпретації, розглянуто основні тенденції відтворення побутових реалій трьох ТГ, що входять до складу фразеологізмів, запропоновано загальну характеристику основних способів перекладу реалій кожної ТГ засобами різних мов. Порівняльний аналіз супроводжено необхідними етноісторичними фактами.

Порівняльний аналіз побутових реалій оригіналу та їхніх іншомовних відповідників дає змогу вказати на двовекторний алгоритм відтворення більшості з них у всіх аналізованих мовах. Він передбачає поєднання: 1) одних традиційних способів перекладу КСЛ з іншими; 2) традиційних способів перекладу з різного роду перекладацькими трансформаціями. Таке комбіноване відтворення зумовлене ядровою і кластерною організацією реалій, контекстуальним оточенням або суб'єктивним підходом кожного перекладача до інтерпретації та трансформації семантики реалії МО.

Основними способами відтворення реалій ТГ «традиційні напої» у перекладах є: англійською мовою – гіперонімічне перейменування (25,2%), метод уподібнення (20,2%), підбір ситуативного відповідника (14,1%); німецькою – гіперонімічне перейменування (35,3%), підбір функціонального аналога (15,1%); польською – підбір функціонального аналога (36,3%),

транскодування (28,2%), російською – підбір функціонального аналога (45,4% (ІБ), 42,4% (ВП)), транскодування (19,2% (ІБ), 19,2% (ВП)).

Реалії ТГ «традиційні страви» у перекладах найчастіше відтворено такими способами: англійською мовою – дескриптивна перифраза (19,3%), підбір функціонального аналога (13,1%), метод уподібнення (12,4%); німецькою – підбір функціонального аналога (20,6%), гіперонімічне перейменування (15,8%), метод уподібнення (14,4%), калькування (11,7%); польською – підбір функціонального аналога (44,8%), метод уподібнення і калькування (по 12,4%); російською – підбір функціонального аналога (37,9% (ІБ), 42,7% (ВП)), калькування (13,1% (ІБ), 14,4% (ВП)).

Для відтворення реалій ТГ «традиційний одяг» у перекладах характерне застосування таких способів: англійською мовою – гіперонімічне перейменування (27,7%), підбір функціонального аналога (18,4%); німецькою – гіперонімічне перейменування (41,1%), дескриптивна перифраза (12,6%); польською – підбір функціонального аналога (45,3%), метод уподібнення (18,4%), гіперонімічне перейменування (13,4%); російською – підбір функціонального аналога (34,4% (ІБ), 34,4% (ВП)), метод уподібнення (15,9% (ІБ)), транскодування (21,8% (ВП)). Показник застосування способів перекладу визначено на основі частоти вживання назв у різних контекстуальних ситуаціях, що мають місце в аналізованих інтерпретаційних версіях поеми «Енеїда».

Названі перекладачі залучають однаковий спосіб перекладу для відтворення різних культурно-специфічних одиниць або відтворюють певну реалію шляхом застосування різних технік. У цьому плані ілюстративним є синтез таких способів перекладу, як гіперонімічне перейменування, метод уподібнення і підбір ситуативного відповідника. Багаторазове ситуативне вживання відповідника, отриманого методом уподібнення, для відтворення різних реалій нівелює його адаптивну функцію. Так, українські реалії *кибалка*, *очінок*, *караблик* мають однакові відповідники в різних мовах і контекстуальних ситуаціях: «*Сховала під кибалку мичку*» – «*I pod czepiek schowała włosy*» (ПК); «*Взяла очінок грезетовий*» – «*Am Kopfe eine Brokathaube*» (ІКС), «*Włożyła czepiek brokatowy*» (ПК), «*Ченец надела для порядку*» (ІБ); «*Взяла караблик бархатовий*» – «*Aus feinem Samt die Haube*» (ІКС), «*Czepczek wzięła więc niezgorszy*» (ПК), «*Ченец украиен бахромою*» (ІБ); «*В караблицу із соболей*» – «*I w czepku zszytym ze soboli*» (ПК), «*В ченце из темных соболей*» (ІБ). Відсутність семантичної диференціації лексем *die Haube*, *czepiek* і *cheneц* призводить до нейтралізації як їхніх культурних конотацій, так і специфіки одиниць оригіналу.

У перекладах побутових реалій поеми «Енеїда» вжито здебільшого структурні кальки. Перекладачі застосовують спосіб калькування для формального збереження та вираження в ТП одного, кількох або всіх компонентів ядра-реалії у їхніх первинних синтаксичних і семантичних

зв'язках із центральним елементом. У такому випадку смислове наповнення ядра-реалії відтворено іншими способами, наприклад, «*Вродилось ренське з курдимомом*» – «*Rotwein soll's geben mit **Gewürzen***» (ІКС) (дескриптивна перифраза + калькування), «*Zjawilo się więc reńskie wino*» (ПК) (контекстуальне розтлумачення + калькування), «*Достали рейнских с кардамоном*» (ІБ) (калькування), «*Рейнвейн, конечно, с кардамоном*» (ВП) (міжмовне запозичення + калькування).

Аналіз відтворення етномовного компонента побутових реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського дає змогу виокремити декілька основних причин, що призводять до спотворення культурних ознак оригіналу при перекладі.

1. Системне застосування гіперонімічного перейменування для відтворення індивідуальної реалії або центрального елементу ядра-реалії. Попри те, що культурна маркованість найповніше виявляється на рівні сукупного значення, а не окремих значень компонентів ядра-реалії, такий алгоритм у межах цілого ТП спричиняє відчутне стирання національного колориту. Порівняймо: «*Хліб, булочки, кнуши вродились*» – «*They filled crates / With bread and **buns**, and sauerkraut*» (БМ), «*Brachten **Gebäck** und Brot zutage*» (ІКС), «*Zjawily się chleb, **bulki śliczne***» (ПК); «*He mi ce, що в цвітних жупанах*» – «*Dressed in some **florid cloaks***» (БМ), «*Die immer **feine Kleider** tragen*» (ІКС).

2. Синтез трьох способів перекладу: гіперонімічного перейменування, ситуативного відповідника та методу уподібнення. Прикладом такого поєднання є недиференційоване вживання англомовної конотативно забарвленої лексеми *whiskey* для відтворення назв напоїв *горілка, палъонка, сивуха, brandy* – як відповідника до лексем *брага, горілка, пінненька, сивуха*.

3. Транскодування маловідомих або не запозичених МП назв. Тут відтворення культурної маркованості є формальним унаслідок порушення прагматичної функціональності перекладу: «*Пили сукизку, деренівку / І кримську вкусную дулівку, / Що то айвовкою зовуть*» – «*They drank **SUKYZKU, DERENIVKU, / As well, the heavenly DULIVKU***» (БМ); «*Пупіз завдовжки із аршин*» – «*Langen gebackenen **Perih***» (ІКС).

4. Застосування методів уподібнення та міжмовного запозичення, наприклад: «*Горілкою почастував*» – «*And treated him to some **fantastic gin***» (БМ), «*Trank dazu **Wodka***» (ІКС).

5. Асинхронна міжмовна омонімія та полісемія: «*А послі танців варенухи*» – «*Po tańcach wszystkim też **krupniku***» (ПК); «*Трояням всім дали тетері*» – «*The Trojans were fed **woodcock meat***» (БМ); «*Рябка, тетерю, саламаху*» – «*Mit Fisch und **Auerhahn, gebraten***» (ІКС).

6. Необ'єктивність і недостовірність окремих фактів, поданих в етнографічній та лексикографічній довідковій літературі. Це спонукає перекладача керуватися хибними або другорядними ознаками при

відтворенні семантики назв-реалій. Сюди належить також стереотипність уявлення про їхнє значення, що призводить до хибної інтерпретації або поверхового аналізу семантичних зв'язків усередині ядра-реалії.

У перекладі назв-реалій, що є формантами фразеологічних одиниць, акцент зміщено в бік відтворення не культурно-специфічної, а фігуративної семантики. Широке застосування семантичних аналогів викликано тим, що більшість цих фразеологізмів – традиційні, але модифіковані автором.

У **четвертому розділі «Інтерпретація культурної специфіки в процесі перекладу поеми «Енеїда» І. Котляревського»**, який складається з чотирьох підрозділів, подано аналіз творчого методу БМ, ІКС, ПК, ІБ та ВП, простежено основні стратегії відтворення культурної специфіки поеми «Енеїда» І. Котляревського. Встановлено, що англословний і німецькомовний, польськомовний та російськомовні переклади попарно виявляють принципову подібність у відтворенні побутових реалій трьох ТГ. Її досягнення зумовлене парадигматичною схожістю відповідних мовних систем та історично-культурного розвитку.

Основними способами відтворення побутових реалій трьох ТГ поеми «Енеїда» І. Котляревського в англословному перекладі є гіперонімічне перейменування (19,6%), підбір функціонального аналога (14,0%), метод уподібнення (11,5%), дескриптивна перифраза (11,0%), ситуативний відповідник (8,2%). Аналіз основних стратегій, спрямованих на відтворення культурної специфіки ТО, показує, що для перекладу БМ характерний високий ступінь нейтралізації культурного значення (33,9%). Внаслідок цього відбувається відчутне стирання специфічних рис української культури, відображених у поемі. Це спонукає перекладача застосовувати значний корпус компенсаторних технік на кшталт введення у ТП лексем *borshch*, *holubchyky*, *nalyshnyky*, *kefir*. Високий показник стратегії доместикації (12,6%) дає підставу говорити про внесення до ТП елементів, які є маркерами чужої культури. Кількісні пропорції застосування доместикації та форенізації (5,7%) вказують на певну орієнтацію англословного перекладу на цільового читача.

У перекладі німецькою мовою побутових реалій поеми «Енеїда» спостерігаються різні тенденції. До основних способів їхнього відтворення належать: гіперонімічне перейменування (29,5%), підбір функціонального аналога (15,1%), дескриптивна перифраза (9,4%), ситуативний відповідник (9,1%), транскодування (7,7%), метод уподібнення та калькування (по 6,9%). Тут найбільш помітна нейтралізація культурного значення (40,8%), яка не отримує компенсації у перекладі, але певною мірою зрівноважена за рахунок синтаксичного переформатування, як у рядках: «*Горілку просту і калганку, / Кутивсь для духу яловець*» – «*Auch Branntwein aus der Galantwurz / Und ebenso Wacholderschnaps*». Його завдання – експлікація культурної семантики доступними мовними засобами. Стратегії доместикації

(8,8%) та форенізації (8,0%) однаково виражені в ТП і не мають домінуючого характеру.

Переклад ПК містить ознаки, що споріднюють його з перекладами російською мовою. Певні паралелі простежуються також у зіставленні з англійським та німецькомовним перекладами. Основними способами відтворення побутових реалій трьох ТГ є підбір функціонального аналога (42,7%), метод уподібнення і транскодування (по 13,2%), гіперонімічне перейменування (12,1%), калькування (8,0%). Типологія функціонального аналога в англійському, німецькомовному і польськомовному перекладах різна. У першому випадку йдеться про відтворення тільки тих одиниць оригіналу, семантика яких набуває культурної специфіки в конкретній контекстуальній ситуації. У другому – також регіональних реалій. У зв'язку з цим можемо говорити про універсальність цього способу перекладу в українсько-польському бінарному зіставленні.

Порівняльне дослідження перекладів різних авторів однією мовою дає змогу не лише з'ясувати особливості перекладацького методу кожного з них, але й вивірити адекватність відповідників, отриманих унаслідок застосування різних способів перекладу стосовно одиниць оригіналу, порівняти їхні комунікативно-прагматичні особливості. Основними способами відтворення побутових реалій поеми у перекладі ІБ є підбір функціонального аналога (38,8%), транскодування (11,8%) метод уподібнення (7,7%), калькування (7,2%) і гіперонімічне перейменування (6,9%). З цією ж метою ВП вдається до підбору функціонального аналога (40,0%), техніки транскодування (16,5%), калькування (7,4%), методу уподібнення (7,1%), віднайдення ситуативного відповідника (5,8%) і гіперонімічного перейменування (5,5%). На основі цих показників можна стверджувати про універсальність побутових реалій у межах не тільки української та російської мови, а й відповідних культур.

Підбір функціонального аналога – актуальний спосіб відтворення КСЛ у кожному з перекладів і максимально виявляється у польськомовній та російськомовних версіях. При цьому механізм його застосування в аналізованих перекладах германськими і слов'янськими мовами – різний. У перекладах БМ та ІКС йдеться про можливість підбору традиційного відповідника до тих назв, культурна специфіка яких: 1) затемнена (наприклад, «*Платочком сльози обтирала*» – «*She wiped them with a napkin with a lace*» (БМ), «*Und wischte sich aus dem Gesicht / Die Tränen fort mit einem Tüchlein*» (ІКС)); 2) увиразнена у більшій смисловій структурі (ядри-реалії, кластері) (наприклад, «*Медок, сивушку понували*» – «*Was drinking vodka, mead and ale*» (БМ), «*Die Met und Schnaps in Mengen tranken*» (ІКС)). Функціональний аналог в українсько-польському та особливо українсько-російському зіставленнях охоплює, крім цих випадків, також регіональні реалії, які мають однаково графічну форму і здебільшого близькі або ідентичні за семантикою («*І коливо з кумі зробили*» – «*A w*

kućę miód rozprowadzili» (ПК), «*Кутью из ячменя сварили»* (ІБ), «*Кутью сварили»* (ВП)).

Зіставлення перекладів українською та російською мовами дає можливість по-новому підійти до проблеми форенізації і доместикації. Характер співвідношення між цими стратегіями визначається парним застосуванням різних способів перекладу: 1) транскодування і методу уподібнення, наприклад: *очіпок, сорочка, постолы – чепец, рубаха, лапти* (ІБ), *очпок, сорочка, постолы* (ВП); 2) власне транслітерації та граматичного освоєння, яким передбачено пристосування до парадигми МП, наприклад, *горілка – горилка* (ІБ) – *горелка* (ВП).

ВИСНОВКИ

Світова міфологія і, зокрема, культурна спадщина давнього Риму в інтерпретації І. Котляревського трансформувалася в національну специфіку українських реалій поеми «Енеїда». У перекладах предметом прочитання стає новий, закладений автором національний зміст, виражений етнографічно-побутовою лексикою, що створює для реципієнта додаткові труднощі. Аналіз результатів дослідження особливостей перекладу реалій аналізованого твору англійською, німецькою, польською і російською мовами, а також пов'язаних із ними стратегій відтворення культурної специфіки оригіналу, дав підставу сформулювати такі висновки.

Особливостями семантико-структурної організації побутових реалій ТГ «традиційні напої», «традиційні страви» і «традиційний одяг» поеми «Енеїда» І. Котляревського є вживання поряд з індивідуальними реаліями ядер-реалій з формуванням їх у кластери. Їхня поява пояснюється тим, що індивідуальні реалії можуть не мати культурного навантаження і набувати його у більшій семантичній сполуці і/або в конкретній контекстуальній ситуації. Ядра-реалії формуються з центрального і допоміжних елементів. На основі семантичних і синтаксичних зв'язків між ними нами виокремлено дві моделі – ієрархічну та однорівневу. Формування ядра-реалії за ієрархічною моделлю відбувається на основі центрального елемента, наділеного виразною культурною специфікою (власне реалії) і допоміжних елементів (реалій або нереалій), завданням яких є підкреслити її. Однорівнева модель передбачає центральний та допоміжні елементи, що рівноцінні за семантичною експресією. Тут завдання структурних одиниць – експлікувати та увиразнити культурно-специфічну інформацію цілої єдності, яка відсутня в її елементах. Особливості семантико-структурної організації реалій впливають на вибір способу перекладу.

Основними способами відтворення побутових реалій трьох ТГ поеми «Енеїда» І. Котляревського у перекладах є: - Б. Мельника – гіперонімічне перейменування (19,6%), підбір функціонального аналога (14,0%), метод уподібнення (11,5%), дескриптивна перифраза (11,0%), ситуативний

відповідник (8,2%); 14,8% усіх побутових реалій не мають прямого відповідника; - І. Качанюк-Спех – гіперонімічне перейменування (29,5%), підбір функціонального аналога (15,1%), дескриптивна перифраза (9,4%), ситуативний відповідник (9,1%), транскодування (7,7%), метод уподібнення та калькування (по 6,9%); 9,1% усіх побутових реалій не мають прямого відповідника; - П. Куприя – підбір функціонального аналога (42,7%), метод уподібнення і транскодування (по 13,2%), гіперонімічне перейменування (12,1%), калькування (8,0%); 3,8% побутових реалій не мають прямого відповідника; - І. Бражніна – підбір функціонального аналога (38,8%), транскодування (11,8%), метод уподібнення (7,7%), калькування (7,2%) і гіперонімічне перейменування (6,9%); 14,0% побутових реалій не мають прямого відповідника; - В. Потапової – підбір функціонального аналога (40,0%), транскодування (16,5%), калькування (7,4%), метод уподібнення (7,1%), ситуативний відповідник (5,8%) і гіперонімічне перейменування (5,5%); 10,2% побутових реалій не мають прямого відповідника.

Спільним для відтворення побутових реалій в перекладах поеми «Енеїда» І. Котляревського англійською та німецькою мовами (германські) є найвищий показник гіперонімічного перейменування, тоді як у перекладах польською та російською мовами (слов'янські) – функціонального аналога. Переважання гіперонімічного перейменування вказує на те, що в аналізованих германських мовах відсутні лексико-семантичні засоби, які б не лише адекватно відтворювали особливості денотату, а й частково зберігали культурні конотації одиниці оригіналу. Це є об'єктивно недосяжним, адже йдеться про культури, які рідко або зовсім не контактували між собою на побутовому рівні. Високий рівень застосування функціональних аналогів у перекладах аналізованими слов'янськими мовами вказує на спільність їхніх мовних і культурних парадигм. Виявлені закономірності дають змогу дійти висновку, що рівень генетичної спорідненості мов оригіналу і перекладу є визначальним для вибору перекладачем способу і стратегії відтворення культурної специфіки першотвору.

На основі аналізу основних способів перекладу побутових реалій вдається виокремити стратегії відтворення національно-культурної специфіки поеми «Енеїда» І. Котляревського в перекладах: - Б. Мельника – нейтралізація (33,9%), елімінація (20,3%), універсалізація (14,0%), доместикація (12,6%), форенізація (5,7%); - І. Качанюк-Спех – нейтралізація (40,8%), універсалізація (15,1%), елімінація (13,5%), доместикація (8,8%), форенізація (8,0%); - П. Куприя – універсалізація (42,7%), нейтралізація (15,4%), форенізація (14,9%), доместикація (13,2%), елімінація (4,6%); - І. Бражніна – універсалізація (38,8%), елімінація (16,2%), форенізація (13,5%), нейтралізація і доместикація (по 8,3%); - В. Потапової – універсалізація (40,0%), форенізація (18,4%), елімінація (12,4%), доместикація (7,4%), нейтралізація (6,0%).

Визначальним для перекладацького методу Б. Мельника та І. Качанюк-Спех є домінуючий характер стратегії нейтралізації культурної специфіки

оригіналу, що призводить до відчутного стирання його національного колориту та збіднення культурно-специфічного лексикону. Зіставлення показників доместикації та форенізації дає підставу стверджувати, що німецькомовний і особливо англомовний переклади зорієнтовані на реципієнта. Їхня мета – роз'яснення незрозумілих для нього атрибутів культури-джерела або співвіднесення їх із приблизними аналогами власної.

Подібність української, польської та російської мовних і культурних систем дає змогу говорити про універсальність значної кількості назв-реалій та їхніх референтів, а отже, універсалізацію як основну стратегію їхнього відтворення. Хоча часто ця універсальність є позірною, оскільки охоплює відповідники до тих одиниць оригіналу, які не мають вираженої національно-культурної семантики. Співвідношення стратегій доместикації та форенізації у російськомовних перекладах вказує, що версія В. Потапової орієнтована на адекватне збереження художнього світу оригіналу, тоді як інтерпретація І. Бражніна – на пристосування його до читача. Доместикація у цьому випадку досягається не тільки шляхом культурної (метод уподібнення), а й лінгвістичної (освоєння) адаптації. У творчому методі П. Купрія синтезовано риси, які уможливають твердження про його різновекторність. На це вказують високі показники як тих стратегій, що нейтралізують культурну специфіку оригіналу, так і тих, що її підкреслюють.

Вивчення особливостей перекладу реалій є актуальним завданням перекладознавства і має істотні **перспективи** для подальших теоретичних і прикладних напрацювань із цього питання. Дослідження перекладацької рецепції поеми «Енеїда» І. Котляревського може бути розширене за рахунок включення до перекладознавчого аналізу інших інтерпретаційних версій і різних тематичних груп реалій. Йдеться також про зіставлення творів українського національного письменства зі світовою художньою спадщиною, органічним складником якої є міфологія.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. *Гаврилюк Х. Ю.* Культурна адаптація поеми «Енеїда» І. Котляревського в англійському та німецькому перекладах / Х. Ю. Гаврилюк // Мова в контексті культури і міжкультурної комунікації : матеріали IV науково-практичної конференції. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – С. 28-31.

2. *Гаврилюк Х. Ю.* Перекладацький метод Б. Мельника (на матеріалі англомовного перекладу поеми «Енеїда» І. Котляревського / Х. Ю. Гаврилюк // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції / під ред. В. К. Зернової. – Полтава, 2010. – С. 74-76.

3. *Гаврилюк Х. Ю.* Реалія у взаємодії оригіналу та перекладу (на матеріалі німецькомовного перекладу поеми «Енеїда» І. Котляревського) / Х. Ю. Гаврилюк // Особистість на тлі епохи. Науковий збірник на пошану професора Любомира Сеника / під ред. Зимомрі М. І. та ін. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 126-135.

4. *Гаврилюк Х. Ю.* Антропонім як перекладознавча категорія (на матеріалах англкомовного та німецькомовного перекладів «Енеїди» І. Котляревського) / Х. Ю. Гаврилюк // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2011. – № 12. – С. 24-33.

5. *Гаврилюк Х. Ю.* Покликання збагачувати взаємодію літератур / М. І. Зимомря, Х. Ю. Гаврилюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка : Літературознавство / під ред. д.ф.н. Ткачука М. П. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – № 33. – С. 401-409.

6. *Гаврилюк Х. Ю.* «Енеїда» І. Котляревського у польськомовному прочитанні Єжи Єнджеєвича та Петра Куприся / Х. Ю. Гаврилюк // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич, 2012. – Вип. 3. – С. 288-295.

7. *Гаврилюк Х. Ю.* Картина світу та її колористика у поемі «Енеїда» І. Котляревського : особливості перекладу реалій / М. І. Зимомря, Х. Ю. Гаврилюк // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка : Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ, 2013. – Вип. 116. – С. 13-18.

8. *Гаврилюк Х. Ю.* Поезія Тараса Шевченка в інтерпретації Пйотра Куприся польською мовою: дискурс мотиву / М. І. Зимомря, Х. Ю. Гаврилюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка : Літературознавство / під ред. д.ф.н. М. П. Ткачука. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – Вип. 37. – С. 272-285.

9. *Гаврилюк Х. Ю.* Джерелоцентризм польськомовного перекладу поеми «Енеїда» Івана Котляревського / Х. Ю. Гаврилюк // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич, 2013. – Вип. 7. – С. 160-167.

10. *Havrylyuk Kh.* Intertextual paradigm of the Ukrainian national cuisine and its pedagogical discourse (based on «Aeneid» by I. P. Kotlyarevskiy) / Khrystyna Havrylyuk // Wybrane problemy dydaktyki w wymiarze teoretyczno-praktycznym / red. A. Karpińska, A. Szwarz. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2014. – S. 159-173.

11. *Гаврилюк К. Ю.* Воспроизведение бытовых концепт-реалий поэмы «Энеида» И. Котляревского в русскоязычных переводах / К. Ю. Гаврилюк // *Вісник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы* : Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2014. – № 3 (185). – С. 6-11.

12. *Гаврилюк Х. Ю.* Відтворення фразеологізованих концепт-реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського в іншомовних перекладах (на основі назв страв) / Х. Ю. Гаврилюк // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : Філологічні науки. – 2014. – № 9 (286). – С. 13-19.

АНОТАЦІЯ

Гаврилюк Х. Ю. Переклади «Енеїди» Івана Котляревського: інтерпретація національної та світової міфології. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню особливостей іншомовного відтворення побутових реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського як маркерів національно-міфологічної дійсності. Розглянуто основні способи інтерпретації культурної семантики реалій тематичних груп (ТГ) «традиційні напої», «традиційні страви» і «традиційний одяг» у перекладах Б. Мельника, І. Качанюк-Спех, П. Куприя, І. Бражніна, В. Потапової. Запропоновано аналіз традиційних і специфічних способів перекладу реалій поеми англійською, німецькою, польською і російською мовами з метою встановлення стратегій відтворення культурної специфіки тексту оригіналу в контексті національної та світової міфології.

Ключові слова: поема «Енеїда», творчість І. Котляревського, інтерпретація культурної специфіки, національний колорит, побутові реалії, ядро-реалія, ТГ «традиційні напої», ТГ «традиційні страви», ТГ «традиційний одяг», стратегія перекладу.

АННОТАЦИЯ

Гаврилюк Х. Ю. Переводы «Энеиды» Ивана Котляревского: интерпретация национальной и мировой мифологии. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2014.

Диссертационное исследование посвящено изучению особенностей иноязычного воспроизведения бытовых реалий поэмы «Энеида» И. Котляревского как маркеров национально-мифологической действительности. Рассмотрены основные способы интерпретации культурной семантики реалий тематических групп (ТГ) «традиционные напитки», «традиционные блюда» и «традиционная одежда» в переводах Б. Мельника, И. Качанюк-Спех, П. Куприя, И. Бражнина, В. Потаповой. Проведен анализ традиционных и специфических способов перевода реалий поэмы на английском, немецком, польском и русском языках с целью установить стратегии воссоздания культурной специфики текста оригинала в контексте национальной и мировой мифологии.

Ключевые слова: поэма «Энеида», творчество И. Котляревского, интерпретация культурной специфики, национальный колорит, бытовые реалии, ядро-реалия, ТГ «традиционные напитки», ТГ «традиционные блюда», ТГ «традиционная одежда», стратегия перевода.

SUMMARY

Havrylyuk Kh. Yu. Interpretation of national and world mythology in translations of Ivan Kotliarevskyi's «Aeneid». – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky» of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2014.

The thesis focuses on the study of rendering everyday life realia as major indicators of national mythological reality in I. Kotlyarevskyi's poem «Aeneid» by means of a foreign language. It is based on the English, German and Polish translations by B. Melnyk, I. Kachanyuk-Spiekh and P. Kuprys and two Russian translations by I. Brazhnin and V. Potapova. The paper presents a review of the basic linguocultural theoretical principles and their development within the theory of translation. It highlights the methodology of translation analysis in the field of culture-specific items. Everyday life realia of the poem were selected in accordance with three thematic groups (TG): «traditional drinks», «traditional food» and «traditional clothes». The research also includes the units which function as everyday concepts and form a part of phraseological units.

The research of the structural organization in the system of the source language realia allowed introducing the concept of core-realities that can be formed on the basis of a hierarchical or single-level model due to the differences of semantic and structural links between their elements.

The results of the study present a comparative ethnolinguistic analysis of everyday life realia in each TG and their foreign-language correspondences; they provide assessment of the basic translation principles, describe linguistic and extralinguistic factors and difficulties, which may affect the adequacy of

realia reproduction in terms of semantic structure, particularly relating to the cultural information it contains.

The next stage of the analysis traces the distinctive features in the reproduction of the cultural specificity of the original text. They mark the translation style of B. Melnyk, I. Kachanyuk-Spiekh, P. Kuprys, I. Brazhnin and V. Potapova. The dominant ways of translating everyday realia are established at the level of the whole text, which allows for the definition of the basic strategies. They are found in each translation as a result of rendering the source text national color into a foreign language with regard to a different linguocultural, communicative and mythological context.

The variance and frequency analysis of traditional and specific translation techniques was conducted. It allowed introducing a new productive technique of semantic expressiveness for rendering everyday life realia. The strategy of neutralization has been established as dominant in conveying cultural specificity of the source text in the English and German translations leading to its subsequent devaluation in the target text. Universalization reveals its prevalent features in the process of translating a culture-specific text into Polish or Russian as many analogous concepts are shared within Ukrainian, Polish and Russian cultures. The domestication – foreignization ratio indicates a discriminative approach to source and target text orientation in analyzed translations. The rate of elimination of the original culture-specific units is the lowest in the Polish translation which to some extent attests to its high adequacy.

Keywords: the poem «Aeneid», I. Kotlyarevskiy's creative activity, interpretation of cultural specificity, national color, everyday life realia, core realia, TG «traditional drinks», TG «traditional food», TG «traditional clothes», a strategy of translation.

Вид. арк. 0,9. Зам. № 320. Тираж 100. Друк на ризографі.

Видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24.